

Karel Voplakal

Dětská vzpomínka na květnové události roku 1945 v Polné

Myslím, že v životě každého člověka někdy nastal zcela jedinečný významný den plný napětí, úzkostí, očekávání, událostí a zvratů, který se proto zdál být nekonečně dlouhý. Pro mne, tehdy devítiletého kluka, byl tímto dnem poslední den II. světové války; den, kdy se v Polné bombardovalo, kdy z Polné ve svých selských vozech ve zmatku utíkali němečtí uprchlíci z Východního Pruska. S nimi prchaly i zbytky donedávna ještě mocného a před pár roky zdánlivě nepřemožitelného německého Wehrmachtu, aby unikly zničující ofenzivě Rudé armády a sovětskému zajetí v naději na méně trudný osud v zajateckých táborech západních spojenců.

Toho rána se nad Polnou rozeznělo skučení poplachových sirén. Lidé se nahrnuli do provizorního krytu domovního sklepa s předpisově zabeđenými okénky a s dřevěnými kůly podepřeným stropem. Odtud jsme zakrátko uslyšeli nepříliš vzdálené výbuchy leteckých pum. Když pak opětovné zakvílení sirén oznámilo konec náletu, odvážil se kdosi z obyvatel činžáku opustit pofiderní bezpečí sklepa. Když se pak vrátil, vyprávěl, že ze dvora ve směru k náměstí je vidět sloup černého kouře. Báli jsme se, nebyl-li snad zasažen a zničen nádherný polenský děkanský kostel. Bohudík nebyl. Odnesla to naštěstí jen ponurá budova okresního soudu na náměstí a některé menší stavby v ulici Na Podhoře. Jakmile nálet skončil, znovu se rozjela vozidla uprchlíků i zbytků německých vojsk. Sotvaže utíchl rámus motorů a pásů odjíždějících německých bojových vozidel i rachot německých koňských povozů, už se mluvilo o tom, že přijíždějí sovětská vojska pronásledující Němce. Všichni jsme vyběhli na chodník, každý popadl něco, čím chtěl osvoboditele obdarovat. To už se opravdu v oblacích prachu blížily první mohutné třínápravové nákladáky značky Studebaker s namalovanou rudou hvězdou na kapotě a s namontovanými raketometry (kaťušemi); některé za sebou vlekly různě velké kanóny. Mezi nimi se proplétaly džípy s ohvězdičkovanými důstojníky v brigádýrkách. Spolu s těmito vozidly jely i menší ruské nákladáky značky GAZ, které však ve srovnání s vozidly americké výroby vypadaly poněkud archaicky. Občas na svých širokých pásech projel i řinčící tank T-34, obložený tankisty v černých overallech i řadovými vojáky se samopaly na prsou. Zaujaly nás jejich nezvyklé kulaté „bubínkové“ zásobníky. Kromě motorizo-

vané techniky byly v koloně i kozácké koňské bryčky s namontovaným kulometem. Ruští vojáci měli na hlavách přilby neobvyklého tvaru, anebo jen lodičky či beranice s rudou hvězdou; na sobě měli přepásané rubášky, na nohou jezdecké kalhoty „rajtky“ zastrčené do nízkých holinek („půllitřů“) či válenek. Osvoboditelům se od obyvatel Polné dostávalo nadšeného přivítání. Početná kolona konečně přejela a lidé se pomalu vraceli do svých příbytků. Po chvíli se znovu ozval pokřik, že jedou další sovětské oddíly. Lidé znovu vyběhli vítat vítěze, ale k mávání pozdvižené ruce náhle poklesly. Lidé rázem poznali svůj omyl. Nákladáky typu Opel Blitz, které nyní projížděly, měly na sobě maskovací mimikry, vojáci neměli v rukou ruské bubínkové samopaly, ale německé Schmeissery. Přilby vojáků měly známý tvar, jaký jsme byli zvyklí vídat po celou dobu okupace. Byla to další německá kolona, která se předtím nejspíš ukryla někde v okolních lesích; nyní se snažila proniknout na západní frontu a vydat se do amerického zajetí. V lidech na chodníku by se snad v tu chvíli ani krve nedořezal. Ale Němci měli teď zřejmě zcela jiné starosti, než vyřizovat si účty s civilisty; hlavně pryč odtud a vyhnout se konfliktu s Rusy.

Německá vojenská technika po náletu sovětských letadel
9. května 1945 u budovy soudu na Husově náměstí

Pokud si pamatuji, až na ojedinělé případy menších přestřelek se v Polné naštěstí nepříhody žádné větší vojenské akce, takže kromě následků náletu „hloubkařů“ Polná válečnými událostmi vlastně moc neutrpěla. Došlo jen ke krátké potyčce dvou nepřátelských tanků. Jeden z nich – ten německý – uvízl ve Školské bráně u Kaplanky a odtud střílel na tank protivníka na náměstí. Kupodivu žádný z nich se netrefil a jako památka na jejich nevydařený souboj zůstaly jen ty trychtýře v protilehlých zdech po nárazu tankového granátu. Naštěstí tehdejší tanková děla neměla příliš velký kalibr, takže obě stavby přežily a mohly být snadno opraveny.

Tak se i u nás v Polné v jediném dni zcela změnila politická situace a šestiletá okupace i II. světová válka pro nás skončily. Ten den, který se mi pro tolik událostí zdál být tak dlouhý, skoro nekonečný, měl datum 9. května 1945. Myslím, že podobné zlomové dny připadaly asi velmi dlouhé nejen dětem, ale i dospělým, snad i velmi významným lidem. Po letech jsem se dozvěděl, že sám vrchní spojenecký velitel Dwight Eisenhower nazval svoji knihu popisující dramatický průběh spojenecké invaze na pobřeží Normandie *Nejdelší den*.

Chtěl bych se však ve vzpomínkách vrátit o něco dříve, než skončila válka. Jako školáci jsme měli štěstí, že už od první třídy jsme měli skvělé třídní učitelky. Nejprve paní Vlastu Brabcovou-Pastyříkovou, pak paní Růženu Kotoučkovou-Slámovou, které se nám snažily i v těžkých protektorátních podmínkách vytvořit ve škole druhý domov. Tak, jak se válka blížila ke svému konci, začaly i do Polné přicházet první rodiny uprchlíků před východní frontou. Snad již v posledních měsících roku 1944 přijely se svými okovanými selskými povozy do města první rodiny německých utečenců z Východního Pruska. Většinou to byly ženy s dětmi, někdy se staršími rodiči. Muži, pokud přežili, byli nepochybně většinou na frontě, nebo v zajetí. Z nařízení protektorátních úřadů byli provizorně ubytováni nejprve ve školní tělocvičně, ale pak, když jich stále přibývalo, musely být pro ně postupně zcela vyklizeny obě školní budovy – dívčí i chlapecká škola. Učilo se tedy, kde se dalo: v sále místního kina, v Lidovém domě a za příznivějšího počasí venku pod širým nebem. Nám, školákům, ani tak moc nevadilo, že jsme se na jaře roku 1945 chodili učit do přírody. Pamatuji se docela jasně, jak jsme s pocitem zvláštní romantiky prožívali školní výuku v trávě, pod lesními stromy na Kateřinově, s výhledem na panorama našeho města. Už asi nadosmrtně si budu pamatovat, jak jsme právě tam s paní učitelkou Slámovou sborově opakovali vyňatá slova: „býti – obyčej – bystrý – bylina – kobyly – býk...“ atd. Při takovém externím vyučování

jsme občas pozorovali, jak vysoko na obloze s hlubokým hučením táhnou stovky spojeneckých letadel, jevící se nám v té výšce jako stříbrné hvězdičky. Dnes víme, že to byly většinou létající pevnosti B-17 startující z jihoevropských letišť při svých náletech na cíle někde v Říši. Pro kluky bylo nesmírně zajímavé, když ke konci války v okolí Polné spadlo několik letadel, převážně německých, startujících z nejbližších vojenských základen v Jihlavě či v Německém (Havlíčkově) Brodě nebo v Čáslavi. Například nedaleko od Polné nouzově přistál „na břicho“ dvoumotorový letoun, snad to byl bombardér Junkers Ju-88 nebo Heinkel 111, na poli někde za Malou cihelnou a ulomil si přitom podvozek. Byli jsme se tam s kluky podívat dříve, než to místo policie uzavřela. Všimli jsme si, že jedna z vrtulí ležela několik metrů před vrakem letadla, druhá byla sice na svém místě, ale její listy byly zohýbané nárazy do země; jedno podvozkové kolo i s teleskopickou nohou leželo stranou, druhé bylo zhroucené pod křídlem letadla. Jednomotorová stíhačka – nejspíš Messerschmidt Me-109 – se někde u Štoků „zapíchla nosem“ do země a říkalo se, že pilot v zdeformovaném kokpitu stíhačky ještě žil; zemřel prý až poté, co jej vyprostili. Šeptem se tehdy hovořilo i o sestřeleném americkém čtyřmotorovém bombardéru U. S. Air Force typu B-24 Liberator. O této události se na stránkách Polenska již psalo.

Jen pár dní před koncem války jsme v uličce mezi děkanstvím a kostelem potkali skupinu německých vojáků s černou vlajkou tlačících malé polní dělo. Vojáci byli vysláni vypálit za městem čestnou salvu za „Vůdce“ Adolfa Hitlera, který právě spáchal v troskách Berlína sebevraždu, a tak se vyhnul odpovědnosti za způsobení nezměrného válečného utrpení nejen obyvatelům své vlasti, ale milionům lidí z celé Evropy, a vlastně z celého světa.

Po válce bylo v okolí Polné k vidění mnoho poničené nacistické bojové techniky. Například na silnici k Hrbovu stál vyhořelý německý tank zničený asi při náletu hloubkových letců (podle dochovaných snímků to byl střední tank typu Mark IV), kousek dál z příkopu trčela do vzduchu hlaveň těžkého děla ráže 150 mm, nedaleko byl rozbitý německý polopásový „pancéřák“, podobný ocelové rakvi (myslím, že právě tento typ obrněného transportéru byl ještě mnoho let po válce masově používán i naší armádou, říkalo se mu „haki“). Na Zápeklí, poblíž Smrčkova hostince, tam, kde odbočuje cesta k nádraží polenské lokálky od hlavní ulice (jež se před válkou jmenovala Tyršova, za války Nádražní, po válce Stalinova a nyní opět Tyršova), stával v prvních poválečných dnech vrak německého polopásového

dělostřeleckého tahače. Na něm si kluci s oblibou hráli na vojáky. K tomuto místu se váže jeden pro mne dost otřesný zážitek. Sběhl se tam větší hlouček lidí, když tam přijel traktor s valníkem, na němž skupina neznámých ozbrojených civilistů s rudými páskami na rukávech s označením RG (Revoluční garda) přivezla nějakého spoutaného člověka se zavázanými očima. Shodili jej z vozu, namalovali mu na záda křídou hákový kříž a před očima všech do něj začali bušit karabáči a obušky, až ten „hakenkreuz smazali“. Pak jej nakreslili znovu a bití pokračovalo. Nakonec prý nešťastníka donutili, aby si někde za Malou cihelnou holýma rukama vyhrabal hrob. Dnes už by těžko někdo zjistil, kdo vlastně byl obětí onoho lynčování; byl-li to skutečně válečný zločinec, třeba příslušník Gestapa nebo SS, nebo snad jen náhodně vybraný německý civilista, oběť pseudo-vlastenecké „odvety“. Pokud snad ti jeho mučitelé předtím sami na sobě, na vlastní kůži, zažili něco obdobného od těch, jimž se nyní na tomto člověku mstili, mohlo by to jejich surové a barbarské počínání aspoň částečně vysvětlit. Bohužel je dostatečně prokázáno, že obětí pomsty se velmi často stávali lidé, kteří k tomu přišli jako „slepí k houslím“, někdy zcela nevině, zatímco skuteční viníci se šikovně dokázali trestu vyhnout. Jak je všeobecně známo, podobné politováníhodné incidenty se těsně po skončení války stávaly i jinde, zejména v pohraničí (např. v Krásném Březně, v Lanškrouně i jinde).

Německý polopásový dělostřelecký tahač u nádraží; květen 1945

Po válce se v lesích okolo Polné povalovalo mnoho munice a střeliva, jež byla předmětem zájmu dětí a mládeže. Víím, že tehdy došlo k několika tragickým událostem, ke zraněním, dokonce i k úmrtím. Zvláště tragické neštěstí postihlo rumunské vojenské jednotky, které přišly společně s Rudou armádou. Při náhodném výbuchu jejich muničního skladu v Saláškově stodole v Jungmannově ulici zcela zbytečně zahynulo šestnáct jejich vojáků a mnoho bylo zraněno.

Kolem Polné žila od nepaměti až do konce II. světové války početná a rozsáhlá enkláva obyvatelstva německé národnosti. Těm, kteří žili ve vesnicích, se říkalo „Pajeráci“. Vzpomínám si, že o nedělích, když přicházeli do Polné, nosívali svérázné kroje „dirndly“. Pro „pajerky“ bylo typické, že nosívaly bílé punčochy. Po válce pak tito lidé museli nosit bílé pásky na rukávech a záhy se začalo s jejich odsuny. Říkalo se, že před odsunem do válkou zcela zdevastovaného Německa byli nejprve soustřeďováni do vysídlovacích táborů. Pokud se dobře pamatuji, jeden takový tábor, do něhož přicházeli vyhnanci z okolí Polné, byl umístěn v Bartoušově (okr. Havlíčkův Brod). Když před válkou Konrád Henlein vykřikoval heslo „Heim ins Reich!“, sotva asi očekával, že se toto jeho přání vyplní doslova – podle principu kolektivního trestu – a navíc tak drastickým způsobem.

Hned po pádu Třetí říše se začali vracet lidé z totálního nasazení ve válečném průmyslu („Totaleinsatz“) a rovněž z nacistických věznic a koncentračních táborů; bohužel, mnozí se svobody nedočkali. Z koncentračního tábora Flossenbürg se vrátil na kost vyhublý polenský administrátor, pozdější děkan P. Vincenc Říha. Za okupace, v době jeho věznění, jej v duchovní správě zastupoval starý kněz – katecheta P. ThDr. Jan Pořícký, jehož měly rády školní děti a hlavně kluci – ministranti. Brzy po válce umřel a byl pochován ve Slatiňanech u Chrudimi. P. Vincenc Říha při svém návratu do Polné zažil slavné uvítání a za svůj nekompromisní postoj vůči okupantům i za následné utrpení v nacistickém lágru byl povýšen na děkana. Je však hořkou ironií osudu, že za pár let po osvobození z nacistického lágru byl, podobně jako mnoho dalších kněží, znovu internován. V jeho případě to byl koncentrační klášter pro kněze v Hájku u Prahy. Bohužel, ani po propuštění z internace se již mezi své polenské farníky vrátit nesměl a bylo mu přikázáno nové působiště ve Studenci u Horek v Podkrkonoší, kde prožil zbytek života.

Na závěr bych se ještě zmínil o dvou učitelích působících za druhé světové války na polenských školách, kteří měli velmi rozdílné politické názory, a také naprosto odlišné osudy. První z nich byl tehdy ještě poměrně

mladý, sympatický učitel na dívčí škole František Kotrba. V době protektorátu k nám často chodíval a my, děti, jsme mu na jeho přání říkali „strejdo Franto“. S mými rodiči často tlumeným hlasem mluvíval o situaci na obou evropských frontách, o množících se porážkách německých vojsk a o reálné naději, že válka už brzy skončí. Ještě z předválečné doby byl záložním důstojníkem v hodnosti poručíka. Po převratu se okamžitě přihlásil ke službě v Československé armádě a zúčastnil se pročišťovacích operací v okolí Polné. Díky svým schopnostem poměrně rychle postupoval ve vojenské kariéře a nakonec to „dotáhl“ až na podplukovníka. K civilní pedagogické činnosti se již nevrátil a jako armádní důstojník pak trvale žil v Olomouci.

Zcela odlišně se odvíjel osud jiného polenského pedagoga Josefa Prouzy, který za války zastával funkci ředitele místní chlapecké školy. Říkalo se o něm, že sympatizuje s německou okupační mocí. Byl prý aktivním členem protektorátní organizace Liga proti bolševismu. A jako takový byl hned v prvních dnech míru zatčen – a jak jsme se dozvěděli, podle retribučních zákonů odsouzen k mnohaletému těžkému žaláři, kde pobyl nejméně deset let. Oba jmenovaní učitelé ovšem již dávno zemřeli.

Od konce války uplynulo šest a půl desetiletí. Někteří z nás, někdejších spolužáků, již dávno v Polné nežijí, ale jsem si jist, že své rodiště mají stále v srdci. A jak šla léta a s nimi se svět měnil, bylo asi i tady v Polné jednou hůře, jindy lépe. Z devítiletých kluků, které konec nejstrašnější války v dějinách zastihl ve třetí třídě obecné školy, se v průběhu tolika uplynulých let postupně stali dospělí muži, ženáci, tátové rodin – a pak i dědečkové – a nedivil bych se, kdyby mezi námi byli i tací, kteří už mají pravnoučata. A každého bez rozdílu čas nějak poznamenal. Bohužel mnozí tehdejší spolužáci nejsou už mezi námi. Ale naše rodné městečko žije – a jemu věk na kráse nikterak neubírá.

Milan Šup

Domovský list

Domovský list, který najdou dnes v osobních dokladech již jen dříve narození, byl od konce 19. století důležitým dokladem pro každého občana, dokladem o domovském právu. Každý státní občan měl právní nárok na trvalý pobyt v některé obci uvnitř státu, ve které si mohl založit svou hospodářskou existenci a být účasten práv, ústavními zákony občanům zaručených, bez

obavy, že bude někdy z této obce vypuzen. Osoby, které byly v tomto právním poměru k určité obci nazývaly se jejími „příslušníky“. Domovské právo bylo souhrnem práv z této příslušnosti vyplývajícími. Záležitosti domovského práva byly za Rakouska-Uherska upraveny zákonem č. 105 říšského zákona z roku 1863, dále jeho novelou č. 222 z roku 1896. Platilo tehdy pro všechny rakouské státní občany; každý z nich mohl být příslušníkem jediné obce. Zákon převzalo do svého právního řádu po roce 1918 i nově vzniklé Československo a platil až do poloviny 20. století, kdy byl zákonem zrušen. Tento obsáhlý právní předpis upravoval domovské právo pro manželky a děti a řadu dalších záležitostí. Manželské děti měly domovské právo v obci, kde měl domovské právo otec v době jejich narození. Mnozí polenští rodáci neměli, podle této právní úpravy, domovské právo v Polné. Za podmínek stanovených v zákoně mohli ho později na základě žádosti získat.

Domovské právo neměl v Polné, v určité době ve světě nejznámější polenský rodák, Leopold Hilsner, po změně jména v roce 1919 Leopold Heller. V úmrtním listu L. Hilsnera-Hellera magistrátu města Vídně, kde zemřel 9. ledna 1928, je uvedeno místo narození Polná a domovská příslušnost – Zuständigkeitsgemeinde – Velké Meziříčí.

Domovský list vydávala občanům příslušná obec. Na základě domovského práva požívali jeho příslušníci k obci privilegovaného postavení, zejména při uplatňování volby do obecního zastupitelstva a nabytí měšťanství.

V Polné byla kompetentním orgánem pro vydání domovského listu Městská rada v Polné, jménem obce opatřeného podpisem starosty a radního s odůvodněním udělení domovského práva. Nabývacími důvody byly: 1) zrození /po otci – matce/, 2) usnesení obecního zastupitelstva, 3) propůjčení defin. místa služebního při veřejném úřadu, 4) provdání za příslušníka obce. Zájem občanů o udělení domovského práva v Polné nebyl zanedbatelný. Podle dokladů, které mám v rodinném archivu, byl dne 10. ledna 1931 udělen domovský list s pořadovým číslem 7 a v prvním roce nacistické okupace dne 6. prosince 1939 domovský list s pořadovým číslem 408/39.

Ve dvacátých letech minulého století byl domovský list i jednou z podmínek pro udělení koncese na rozhlasový přijímač.

Domovské právo bylo pro občany značnou jistotou v případě zchudnutí. Obec byla povinna pečovat o své chudé příslušníky, poskytnout jim potřebnou výživu a opatrování v nemoci za podmínek stanovených v zákoně. Byla to záruka, že když se ve světě neuplatníme jako řádní občané, přijdeme o práci, rodinu, byt, jinde než v domovské obci, musí se o nás postarat stát. Péči vykoná prostřednictvím domovské obce. Pro ten účel sloužily obecní domy, chudobince a chorobince ve městech, pastoušky na vesnicích.

K polenským veřejným ústavům dobročinným patřily koncem 19. století: chudobinec (ústav chudých), jehož jmění činilo v roce 1897 8764 zlatých, Sezimovský chudobinec s podstatně větším jměním 61 645 zlatých a Dietrichštejnský chudobinec se jměním 17 798 zlatých. Počátkem 20. století jsou pod heslem městské ústavy uváděny městský chorobinec, městský sirotčinec a špitál Jana Sezimy z Rochova. Městský chorobinec, pro současné pamětníky známý jako chudobinec, měl sídlo v Nerudově ulici. V současné době jsou v objektu byty a sídlo firmy Stavebnictví Lédl. Špitálská nadace na Sezimově náměstí byla zrušena komunistickým režimem po roce 1948.

O existenci obecních pastoušek v okolních vesnicích najdeme např. zmínku v *Denníku obce Skřejšova*. O obecní pastoušce v Hrbově čp. 45 bylo pojednáno v příspěvku Jiřího Jakeše v Polensku č. 1/1997. Byla asi 50 m od hlavní cesty vlevo a od roku 1940 byl již objekt neobydlený. Celé místo se lidově nazývalo Na Pastouškách. Opravy pastoušky šly na vrub obecní pokladny, podle Knihy protokolů z let 1932–1959, uložené v Okresním archivu v Jihlavě. Obec Hrbov podle zákona o domovském právu nemajetné občany z pastoušky živila. Chodili, tak jako v jiných obcích, „po střídě“ na jídlo. To znamenalo – každý den k určenému sedlákovi, nebo bohatšímu chalupníkovi jít v poledne na oběd. Pokud zdraví a věk dovolil musel si stravu odpracovat. Obecní domek byl v majetku Hrbova až do roku 1953, kdy byl prodán; sousední rybník zvaný Pastoušák byl zavezen.

Pokud se občan ocitl v nouzi mimo domovskou obec, byl do ní předán takzvaným postrkem; musel putovat v doprovodu četníka od města či vesnice až do domovské obce. Tyto „delikventy“, z nichž se mnozí provinili jen tím, že se pro zchudnutí, úraz či stáří nemohli sami o sebe postarat, doprovázel četník jen na hranici obce, kde je u křížku předal sousednímu četníkovi, který dotyčného vedl až ke starostovi. Ten musel zajistit „delikventovi“ ubytování a stravování v obecním domě či pastoušce a zařídít další postrk. Mezi takto postiženými byly i problémové osoby. Města se těchto bezdomovců včetně Prahy snažila na základě interních předpisů formou postrku zbavit. V Polné to byl *Policejní řád pro obvod města Polné* schválený na schůzi obecního zastupitelstva města Polné dne 30. prosince 1904. V části IV. – *Veřejná mravopověstnost* je mimo jiné uvedeno s odvoláním na ustanovení § 504–516 trestního řádu, že: „*Veřejné nevěstky, které pobíhají po ulici, potloukají se v tanečních sálech aneb se okázale staví do oken a dveří hostinců, aneb svým chováním pravidla slušnosti a mravnosti urážejí, propadají trestu a budou postrkem, nejsou-li sem příslušnými, do své obce domovské dopraveny. Totéž platí o přivádění takových ženštin do hostinců a o hostinských, výčepních, majitelů domů neb poskytovaných příbytků, kteří nedovolenou živnost*

s nevěstkami provozují neb podporují.“ Kolika těchto delikventů formou postrku se v první polovině minulého století zbavila Polná, nevíme. Problém pro mnohá větší města či příhraniční obce v současnosti stále aktuální. Bohužel, současný právní řád nezná pojem domovské právo, domovský list, natož ustanovení o postrku.

Prameny a literatura:

Jakeš, Jiří: *Obecní pastouška v Hrbově*, Polensko č. 1/1997

Ottův obchodní slovník A–J

Pojmon, František: *Polná*, 1897

Rokyta – vlastivědný zpravodaj, č. 1/2009

Šup, Milan: *O záležitostech veřejného pořádku*, Polensko č. 1/1997

Jindřich Coufal

Sbor dobrovolných hasičů v Nadějově

Dnes, kdy vzpomínáme mnohá výročí hasičských sborů v našich obcích, připomeňme si ve stručnosti období, které předcházelo vzniku prvních takových organizací...

Ve středověkých městech a vesnicích vznikaly časté požáry, které v mnohých případech zničily někdy i podstatnou část obce. K šíření těchto požárů přispívaly převážně dřevěné části tehdejších staveb, především krytiny střech. Nejstarším způsobem hašení bylo vlastně bourání, neboť veškeré umění odolat ohni spočívalo hlavně ve zbourání sousedních budov. V 15. století se začalo používat ručních stříkaček, které znamenaly nástup modernějšího způsobu hašení. Tyto však byly jen ve městech, kde se záchranných prací ujmaly především cechy, které měly při zásahu předem určeny jednotlivé úkoly. Na vesnici však bylo hašení obtížnější. Hasicí práce sousedů obvykle organizoval místní kovář, který byl zaměstnán stále v obci, a proto byl první osobou při požáru. Přesto však většina zachvácených objektů lehla popelem...

Velké ztráty na majetku měst, obcí i jednotlivých obyvatel nutily městské rady i obecní výbory, aby nebezpečím požárů a vzniklým škodám důrazně čelily. Výsledkem toho bylo zakládání dobrovolných hasičských sborů. V sedmdesátých letech 19. století, kdy ve větších moravských městech jsou tyto sbory zakládány, začínají vznikat i další sbory na vesnicích. V devadesátých letech 19. století se začalo moravské hasičstvo organizovat v župy. Na Jihlavsku se myšlenkou založení župní jednoty zabýval pavlínovský rodák, učitel ve Velkém Beranově, Karel Vozáb. Ten také svolal v červnu roku 1891 zástupce českých sborů do Jihlavy, kde byla ustavena župní jednotka pro tehdejší politické okresy Jihlava, Dačice a Znojmo. V roce 1894 měla tato župa, zahrnující téměř celou jihozápadní Moravu, 54 sborů. V dalším roce

k nim přibyl i nově založený sbor v Nadějově. Dne 8. dubna 1912 se v Jihlavě konala župní hromada, na které došlo k rozdělení stávající župy na jihlavskou a dačickou. Jihlavská župa čítala 38 místních sborů s 965 členy. Dosavadní župní starosta Karel Vozáb se pro stáří vzdal funkce a nově zvoleným župním starostou se stal Dr. Arnošt Kába z Kamenice.

V Nadějově byl tedy založen hasičský sbor v roce 1896, kdy tam třikrát hořelo. Poprvé strávil požár 5 selských domů i se stodolami. Nejprve shořela usedlost Tomáše Šimka, čp. 10, u něhož oheň po druhé hodině odpolední vypukl na půdě a "přeskočil" na druhou stranu vesnice. V krátké době stály v plamenech stodoly Antonína Klementa čp. 25, Kateřiny Klímové čp. 26, Františka Mutla čp. 27 a Jana Sobotky čp. 28. Mimo to padly ohni za obět 4 menší domky: Hájků v čp. 49, Jonášů v čp. 35, Kašíků v čp. 48 a na druhé straně Plašilů v čp. 59. Naposledy tohoto roku vyhořela i obecní pazderna. V roce 1898 v Nadějově opět hořelo. Při tomto požáru zde již zasahoval i hasičský sbor ze Zhoře. Ve stejném roce zasahuje nadějovský sbor při likvidaci požáru domku Václava Chadima ve Zhoří čp. 27.

V roce 1894 zachvátil velký požár i Zhoř, kdy zde shořelo sedm zemědělských usedlostí. Proto byl založen v tomto roce i zde hasičský sbor. Následně pak byly založeny i sousední sbory ve Stáji roku 1898 a v Arnolci rovněž v roce 1898.

V roce 1923 čítala hasičská jednota v Nadějově 17 členů. V té době byl starostou Jan Vyziblo. Členy výboru byli: Koumar, Kašík, Klement a Klíma. V užívání měli jednu ruční stříkačku, dvě berlovky, několik hadic a stejno-krojů. Vše bylo již umístěno v hasičské zbrojnici.

V roce 1929 došlo k požáru zemědělské usedlosti čp. 39 a tehdy se již k tomuto požáru sjely hasičské sbory z Rybné, ze Zhoře, z Jamného a z Řehořova.

V roce 1931 byli členy hasičského sboru v Nadějově: Šimek z čp. 45 a 46, Pavlíček z čp. 17, Novotný z čp. 63, Klíma z čp. 26, Mutl z čp. 27, Klimeš z čp. 55, Kašík z čp. 39, Lokvenc z čp. 31, Sobotka z čp. 28, Šlechtický z čp. 23, Vaněk z čp. 4, Vyziblo z čp. 24, Klement z čp. 25, Kašík z čp. 1, Koumar z čp. 53 st. i ml., Kašík z čp. 32 a Nevosad z čp. 38.

Dne 16. července 1932 v Nadějově opět hořelo, když byla bleskem zapálena stodola, patřící k usedlosti čp. 10. Místnímu požárnímu sboru přijel na pomoc hasičský sbor z Řehořova, který měl již motorovou stříkačku. V roce 1933 opět vznikl požár při taneční zábavě v čp. 27, kdy vyhořely zemědělské usedlosti v čp. 27, 28, 59, 1 a 2. Prudký požár zahradil i výstup z tanečního sálu, kdy tanečníci se museli zachránit útekem okny. V roce 1938 opět vznikl požár v čp. 35. Po tomto ohni byla zakoupena motorová stříkačka. Od roku 1939 byl velitelem František Klement, v roce 1949 ho vystřídal František Novotný,

předsedou se stal Oldřich Koumar. V roce 1969 byl zvolen velitelem Stanislav Čada. Po něm od roku 1975 Jan Šlechtický. Od roku 1980 zastává funkci velitele sboru Bohumír Kašík a starostou byl zvolen Ladislav Kašík ml.

V roce 1978 opět hořela stodola v čp. 11 a o dva roky později stavení v čp. 45. V letech 1974 a 1975 se družstvo nadějovských požárníků (hasičů) umístilo na čelných místech v okresní soutěži. V té době bylo založeno i družstvo mladých žáků, jehož velitelem byl František Beneš.

V současné době má místní organizace Svazu dobrovolných hasičů 52 členů. Předsedou je Bohumír Kašík, jeho zástupcem Zdeněk Musil. V obci organizuje různé společenské aktivity: pořádání pouťových zábav s atrakcemi pro děti, udržuje starodávné zvyky „pálení čarodějnic“ a masopustní průvody maškar, sběr kovového odpadu... Sbor se zúčastňuje soutěží v požárním sportu.

Milan Šup

První polenská benzinka

V letošním roce uplyne osmdesát let od zahájení provozu první čerpací stanice pohonných hmot v Polné.

V roce 1928 získal od obecního výboru v Polné licenci k provozu čerpací stanice – benzinky, jak se tehdy říkalo – obchodník Bedřich Kracík se sídlem v domě čp. 44 na Husově náměstí. Ten však podnikatelský záměr na prodej pohonných hmot v roce povolení, ani později neuskutečnil.

První polenská benzinka zahájila provoz až v roce 1929. Provozovatelem se stal rovněž obchodník s potravinářským a koloniálním zbožím, s velkým výběrem čajů, kávy, a v omezeném množství jižního ovoce, Richard Kulich. Povolení – licenci na provoz této, pro město zcela nové technické vymoženosti, získal od obecního výboru dne 13. března roku 1929. Od tohoto data se začala psát historie polenských benzinek. Benzinovou pumpu – další lidový název pro čerpací stanici – umístěnou proti jeho obchodu v přízemí hotelu U Zlaté hvězdy (na Husově náměstí v sousedství „morové sloupu“) provozoval až do své tragické smrti ve 30. letech. Stojan ručního čerpadla na benzin, který byl po smrti původního majitele mimo provoz, přežil na polenském náměstí dobu nacistické okupace a teprve v poválečném období byl odstraněn. Husovo náměstí přišlo o dobovou „technickou dominantu“ nevhodně umístěnou v blízkém sousedství barokního sousoší Nejsvětější Trojice. Polná s umístěním těchto zařízení v centru města nebyla v první polovině dvacátého století výjimkou.

V souvislosti se zahájením provozu polenské benzinky až v roce 1929 vzniká otázka, kde tankovali benzin místní majitelé a provozovatelé motorových vozidel před výše uvedeným datem. První osobní automobil ve městě

vlastnil již za Rakouska-Uherska od roku 1915 městský lékař MUDr. Václav Michálek. Motocykl značky BMW si ke konci první světové války pořídil otčím budoucího spisovatele Bohumila Hrabala, účetní měšťanského pivovaru František Hrabal. Po odchodu do Nymburku jezdil „Francin“ společně s manželkou „Maryškou“ až do roku 1928 na motocyklu z Nymburku do Polné navštívit členy spolku ochotnického divadla – souboru Jiří Poděbradský. Od roku 1928 provozoval první nákladní automobil ve městě Měšťanský pivovar v Polné. Benzin se počátkem dvacátého století prodával v malém množství v lékárnách, drogeriích a u materialistů, například k čištění skvrn. Za Rakouska-Uherska se motorový benzin obarvený sudanem na červeno (nepodléhal dani – to byly časy!) zasilal ke spotřebitelům v železných sudech po 130 a 140 kg nebo ve skleněných balonech po 35 kg netto. Tento způsob distribuce nepochybně převzalo nově vzniklé Československo. Představa o způsobu přečerpávání, či přelévání benzínu z těchto nádob do nádrží motorových vozidel je z pohledu na současné bezpečnostní a protipožární předpisy více než tristní.

S rozvojem motorismu rostl zájem obchodníků o rozšíření sortimentu i na prodej pohonných hmot, Polnou nevyjímaje.

V roce 1933, v pořadí druhá polenská čerpací stanice na benzin, byla městem povolena obchodníkovi Janu Hladíkovi. Byla umístěna před domem čp. 45, jeho obchodu na Husově náměstí. Benzinová pumpa byla stále ještě vybavena ručním čerpadlem. Pamětníci si vzpomenou na šedovlasého, „na ježka“ ostříhaného, pana Hladíka, jak s rutinou ručně a hbitě čerpá zákazníkovi pohonnou hmotu do nádrže vozidla (na obr. vlevo). Pro dvoutaktní motory se čerpal benzin do konve, kde se smíchal s přidanou dávkou motorového oleje. Čerpání byla práce namáhavá. V srpnu 1953 Jan Hladík, tehdy již před svoji bývalou „pumpou“, utrpěl těžké popáleniny od vzplanutého vozidla, kterým po 3 měsících léčení podlehl.

Při počtu motorových vozidel v Polné a okolí za první republiky a při značném omezení přidělu PHM za druhé světové války bylo ruční čerpání fyzicky ještě zvládnutelné. Kromě pohonných hmot měli motoristé možnost zakoupit u Hladíků oleje, mazadla a jiné potřebné věci pro provoz a údržbu motorového vozidla. Po roce 1948 byl obchod Jana Hladíka znárodněn a jeho provozovatelem se v dalších letech, včetně benzinky, staly státní organizace.

Koncem třicátých let minulého století se snažil vybudovat čerpací stanici před nově zřízenou drogerií v budově hotelu U Culků drogista Stanislav Jírů. Podařilo se mu vybudovat podzemní nádrž. Po okupaci nacistickým Němcem v březnu 1939 a za Protektorátu Čechy a Morava již nebyla možnost stavbu čerpací stanice dokončit.

V období první republiky měly polenské benzinky nezastupitelné místo v regionu Českomoravské vysočiny a podílely se na velmi solidní síti čerpacích stanic na území československého státu.

Ve druhé polovině dvacátého století byla v roce 1970 benzinová pumpa na Husově náměstí zrušena a 8. prosince byl na rozcestí Ždírec – Dobronín v ulici Za Nádražím zahájen provoz moderní čerpací stanice národního podniku Benzina s pestrou nabídkou benzinů, nafty, olejů a dalších potřeb pro motoristy. Později zde byl zaveden i prodej plynu v bombách pro plynové vařiče a další využití.

Mohutný rozvoj automobilismu ve druhé polovině dvacátého století a počátkem nového tisíciletí si vyžádal rozšíření sítě čerpacích stanic s celou škálou služeb pro motoristy. Také polenská čerpací stanice prošla nezbytnou modernizací včetně myčky i možnosti drobného nákupu a občerstvení. Záměr na vybudování další čerpací stanice na opačné straně města v Palackého ulici se sice nepodařilo realizovat, nicméně druhá soukromá benzinová pumpa s mycí linkou byla otevřena při nově vybudovaném výjezdu ve směru na Jihlavu v roce 2004.

Použitá literatura:

Prchal, Jan: *Polná ve 20. století*, Polná 2006

.....

Filip Plašil

Pozůstalost Břetislava Rérycha (s přihlédnutím k Rérychově literární činnosti)

V měsících červenci a srpnu letošního roku jsem jako pracovník Městského muzea v Polné již poněkolkáté nahlédl do pozůstalosti někdejšího ředitele a

zakladatele polenského muzea Břetislava Rérycha (1872–1936), nicméně tentokrát ne jako badatel. Ředitelkou muzea Martou Vomelovou mi byl svěřen úkol roztrždit a vypracovat inventář dosud nezpracované části zmíněné pozůstalosti. Při vykonávání uvedené práce jsem se setkal s množstvím materiálu, který významným způsobem dokresluje nejen často vzpomínanou a vskutku všestrannou činnost Břetislava Rérycha, nýbrž i s archivním materiálem vypovídajícím o Rérychově soukromí a rodině. Z toho důvodu jsem si stanovil cíl podat jakousi krátkou zprávu o stavu pozůstalosti rodiny Rérychovy a zmínit též některé obzvlášť zajímavé skutečnosti a drobnosti, jež při zpracovávání materiálu vyplynuly.

1. Původ materiálu.

Materiál, který byl dodán do sbírkového fondu Městského muzea v Polné, nepředstavuje pouze pozůstalost samotného Břetislava Rérycha. Když Rérych zemřel, připadl jeho materiál jeho dcerám Květě (1903–1989) a Elišce, provdané Škarkové (1904–1988). Po smrti Elišky se opět celá pozůstalost soustředila do rukou jedné osoby, a sice Květy Rérychové. Ani jedna z Rérychových dcer nezanechala žádné potomky; když si smrt přišla i pro Květu Rérychovou, zdědil její pozůstalost vzdálený příbuzný PhDr. Antonín Götz ze Záborné, jenž provedl částečné roztržení materiálu, jež však vzhledem k jeho značné roztržitosti a nepřesnosti nebylo možno použít. Dr. Götz pak postupně předal v letech 1997–2000 veškerou pozůstalost rodiny Rérychovy, která měla historickou vypovídací hodnotu, polenskému muzeu.

2. Obecně o obsahu pozůstalosti.

Jako každá pozůstalost nacházela se i tato ve stavu nesmírné neuspořádanosti, i přes částečné roztržení Dr. Götzem. Situaci poněkud komplikovala skutečnost, že materiál zdaleka neobsahoval pouze pozůstalost samotného Břetislava Rérycha, ale cirka z jedné třetiny i materiály jeho dcery Květy, která v otcově nedokončené práci často pokračovala a doplňovala ji. Přesto se zde v žádném případě nedá hovořit o jakési ucelenosti jako u práce jejího otce – Květin přínos se většinou omezil pouze na nesouvislé rukopisné nebo strojopisné poznámky; činnost Květy Rérychové spočívala především v přednáškové aktivitě a v práci pro muzeum, o přípravu vlastní publikační činnosti se příliš nepokoušela. Mezi prací rodiny Rérychovy jsem však nejednou našel i materiál jiných autorů, například záznamy MUDr. Karla Tureckého (1889–1948)¹ Antonína Klusáčka (1817–1898) nebo Bohumila Simonidese (1870–1950), což vypovídá o skutečnosti, že Rérychovi si v době svého působení

---

¹ Jednalo se o původní strojopis K. Tureckého, později vydaný jako samostatná brožura pod názvem *500leté jubileum zal. špitálu Janem Sezemou z Rochova*, i s autorovými vlastnoručními korekturami.

v muzeu odnášeli ke studiu muzejní předměty domů, a někdy je opomněli navrátit na své místo. Kromě archiválií obsahovala pozůstalost i velké množství fotografií (fotografie Rérychovy rodiny, ale i vzácné snímky staré Polné a množství dosud neznámých snímků polenských obyvatel), publikací a dokonce trojrozměrných předmětů (pracovník poněkud zropačítí, když na něj z archivní krabice vykouknou německé hrací karty, bankovní umělohmotný kšilt na gumičku, prázdná kožená peněženka či vyšíváné kapesníky učitele Antonína Klusáčka s monogramem).

3. Obsah

Rérychovu pozůstalost je možné rozdělit do několika hlavních oddílů podle témat, kterými se samotný Rérych zabýval (přirozeně ne zcela úplně, existuje množství nepříliš jednoduše zařaditelných jednotlivin i menších celků):

A) **Polenské domy a ulice.** Je obecně známo, že Břetislav Rérych studoval polenskou právní knihu a též knihy gruntovní či knihy domů. Z nich následně čerpal informace pro své publikace *Obyvatelé a měšťané staropolenští* a *Zápisy práva polenského*; jedná se však pouze o výtah nejzajímavějších zápisů. Rérych totiž pokročil ve své práci tak daleko, že pořídil ruční zápisy zmíněných knih a z nich následně sestavoval přehled veškerých domů v Polné (!) od nejdávnějších dob až po tehdejší současnost, při čemž u každého domu uváděl přehled jeho majitelů. Nedokončenou práci tvoří 10 složek seřazených podle městských částí; nejlépe zpracované jsou části samotného města-středu, přesněji Velký a Malý Pátek, Žabokrty, Úvoz, Čamourek, Sezimovo náměstí, Růžová ulice a Kandie (ostatní městské části jsou podrobněji zachyceny až od roku 1841). Zmíněná práce představuje velkou výzvu pro budoucí odborné zájemce o regionální historii – po výrazném doplnění „bílých míst“, překontrolování a upřesnění Rérychových záznamů by bylo možno uvažovat o základu pro vznik příliš nevidané práce kolosálních rozměrů, beroucí si za úkol zmapovat historii veškerých polenských popisných čísel, případně i sestavení osudů jednotlivých vybraných budov. Kromě samotných domů se Rérych zabýval i proměňující se systematikou jejich číslování a také názvy polenských ulic.

B) **Rodáci a obyvatelé.** Možná nejvýznamnější Rérychovou publikací se stali *Rodáci a obyvatelé města Polné* (1934 a 1935) s nesporně velikým přínosem. Přímou v autorově pozůstalosti se nalézá poměrně rozsáhlý pomocný materiál, použitý k přípravě zmíněné publikace; kromě publikovaných informací se lze mezi Rérychovými poznámkami setkat i s velkým množstvím shromážděných fotografií (MUDr. Bohumil Klusáček a Alois Prokeš, generál Karel Kohout, rodina učitele Antonína Klusáčka atd.), novinových výstřížků, originální korespondence a dokonce i kreseb a maleb. Rérychův vlastní materiál doplňují i

příspěvky jeho dcery Květy, která se věnovala především sestavování rodokmenů význačných polenských obyvatel. Obzvláště čilou byla korespondence mezi Květou Rérychovou a potomky slavného rodu Prombergerů Romualdem² a Leopoldem, jehož výsledkem se stalo poměrně rozsáhlé genealogické schéma (předmětem zájmu Rérychových se stal především vzdělaný ředitel polské hlavní školy Severin Promberger, o kterém byla shromážděna celá složka materiálu).

C) **Hrad a muzeum.** Přirozeně rozsáhlou skupinu archiválií tvoří materiál k Rérychově činnosti týkající se zakládání polského hradního muzea – jedná se především o různé Rérychovy zprávy z pokračujících stavebních prací ve 20. letech, rozpočty a související korespondence, například s ak. mal. Karlem Ludvíkem Klusáčkem³. Zajímavým dokladem se zdá být dopis se stručnou historií hradu a popisem rekonstrukčních prací, který Břetislav Rérych rozmnožil a zasílal dokonce někdejšímu Poleňákům až do Spojených států amerických s prosbou o finanční pomoc, o čemž se dosud příliš nehovořilo. Společně je nutno zmínit i sbírku Rérychových nedokončených či nevydaných drobných studií na polská témata. Při četbě humorného článku na téma osminohého zvířete, vystavovaného již přes čtyřicet let v expozici Stará polská škola, se například podařilo zjistit, že onen netradiční rozdvojený živočich není systlem, jak bylo dosud návštěvníkům tvrzeno, nýbrž čtyř- až pětidenním zajícem, kterého ve dvacátých letech 20. století zašlápnul ve Věžnici při orání vůl...

D) **Obce na Polensku.** Největším množstvím materiálu jsou v Rérychově pozůstalosti zastoupeny obce Záborná, Janovice a Skryšov, nicméně Rérych se zabýval více či méně i historií veškerých vesnic v okolí včetně obcí na moravské straně hranice (Nadějov, Chroustov, Měřín atd.). Kromě textů se zachovalo i množství původních fotografií.

E) **Pověsti a lidové zvyky.** Jak známo, Břetislav Rérych se celý život zabýval sběrem regionálních pověstí, z nichž mnohé byly ještě za života sběratele vydány tiskem. V pozůstalosti se dodnes nachází svazek *Zbytky bájesloví na Českomoravské Vysočině*, obsahující přes 500 (!) pověstí⁴. Kromě pověstí a báchorek zajímaly Rérycha též lidové zvyky – v pozůstalosti tak nejsou oje-
di-

---

² Romuald Promberger (1856–1932), vnuk někdejšího ředitele polské hlavní školy Severina Prombergera se proslavil jako nakladatel v Olomouci, vydávající mj. i povídky a romány Vlasty Pittnerové.

³ Zajímavá je např. dopisnice z r. 1922, ve které Rérych Klusáčkovi píše o „zítřejším“ uskutečnění prodeje polského hradu a ujišťuje Klusáčka, „že to bude za těch 70 000“.

⁴ Městské muzeum Polná, Po-49/99/9a.

nělé texty popisující slavení masopustu nebo lidové zvyky při slunovratu či tzv. Silvestru.

F) **Škola.** Vzhledem k tomu, že Břetislav Rérych vykonával po celý život povolání učitele a před odchodem do výslužby v roce 1933 i funkci ředitele Měšťanské školy chlapecké v Polné, je pochopitelné, že se zabýval podrobně i podchycením historie polenského školství, stejně jako následně i jeho dcera Květa Rérychová, ředitelka Osmileté střední školy v Polné v letech 1953–1959. V pozůstalosti se nachází Rérychovy texty týkající se historie školy, materiály sloužící jako příprava na výuku a množství fotografií polenských učitelů a školních tříd.

G) **Židovské město.** Tímto tématem se Břetislav Rérych zabýval skutečně neobvykle podrobně společně s MUDr. Františkem Půžou z Přibyslavi. Výsledný soubor studií (v němž nechybí ani abecední soupis polenských Židů, statistika domů a rodin v Židovském městě, poznámky k historii všech 32 domů dnešního Karlova náměstí⁵ nebo schéma rozvoje židovských rodin v letech 1681–1931) byl po druhé světové válce z větší části převeden do strojopisné podoby polenským vlastivědným badatelem Rudolfem Radoušem a rozmnožen do několika svázaných kopií; v Rérychově pozůstalosti se zachovaly ještě původní rukopisy obou autorů a jako u mnoha jiných složek i značné množství fotografií k tématu.

H) **Legie.** Ve dvacátých letech 20. století připravil Rérych se svými spolupracovníky na polenském hradě velmi zdařilou expozici legií (která byla minulého roku po letech opět obnovena včetně původní makety legionářského vagonu), pro kterou připravoval již dlouho dopředu materiál. Proto můžeme v jeho pozůstalosti nalézt vzpomínky účastníků bojů, opisy projevů pozdějšího prezidenta Masaryka a mimo jiné i soupis polenských legionářů i s doplňujícími životními daty.

I) **Osobní doklady.** Kromě dokladů o veřejné činnosti obsahuje pozůstalost i některé materiály osobního charakteru. Za pozornost stojí soudní, advokátní a bankovní spisy i korespondence týkající se značného zadlužení Břetislava Rérycha v letech 1907–1915, jež vzniklo smrtí Rérychova bratra Bedřicha v Mělníku. Břetislav Rérych společně s pozůstalostí po svém bratru převzal i nemalé dluhy (ty pocházely ještě od dalšího polenského rodáka a Rérychova tchána, který se usadil v Mělníku, stavitele Dobroslava Klusáčka). V těchto zajisté obtížných letech musel Rérych strpět dokonce exekuční obstavení části svého učitelského platu na úhradu dluhů a také zřídit zástavní právo na svém rodném domě čp. 124 v dnešní Komenského ulici. Mimo dokladů účetních se

---

⁵ Městské muzeum Polná, Po-8/00/2.

zachovaly i neméně zajímavé Rérychovy ilustrované záznamníky z let 1887–1891 (doba studií v Kutné Hoře) a 1894–1899, ve kterých se Rérych svěřoval papíru nejen se svými studentskými zážitky, nejrůznějšími cestami po Čechách a rodinnými záležitostmi, ale i se svými prvními láskami⁶; zaznamenal také seznámení se svou budoucí manželkou Ludvikou Klusáčkovou. Z pochopitelných důvodů psal autor některé stránky těsnopisem a dokonce i azbukou, aby obsah nebyl ihned k přečtení... Deníky mohou posloužit mimo jiné jako doklad vypovídající o trávení volného času na konci 19. století. Poměrně častými byly v 90. letech 19. století hromadné výlety do přírody, jež podnikali vskutku „staří i mladí“; v roce 1896 zapsal Břetislav Rérych svůj dojem z monstróznosti výletu do Panského lesa: „*A pod námi v dáli Polná, mrtvá, ušlá a šedá, chudák stará, nezůstala v ní dnes ani sukně, ani nohavice, vypadá jako Pompej.*“ Celkově lze Rérychovy zápisky hodnotit místy jako velmi svérázné. Zajímavé svědectví zanechal Rérych o jakémsi „alkoholovém hospodském spolčování“ v Polné na přelomu 19. a 20. století: „*V tom týdnu připadá taky památná věc, založení klubu „Václavů“.* Co už těch klubů bylo, nejslavnější „Zelený stůl“, „Myrta“, „Bengál“, „Vlaštovky nejveselejší“ a teď „Václavi“. Založili se u Aisů při 16° slivovici, při čemž jeden času skládal mandát čestného předsedy.“

J) Literární činnost. Je zarážející, že dosud nebyla vydána žádná odpovídající studie, jež by dokázala obsáhnout osobnost Břetislava Rérycha v celé své šíři. Zatím zřejmě jediným dílem, pojednávajícím o jednom z nejvýznamnějších polenských rodáků, se stala práce PhDr. Zdeňka Jaroše *Břetislav Rérych – tvůrce polenského muzea*⁷. Rérych se stal jedním z nejvšestrannějších polenských obyvatel všech dob – jeho činnost sahala od historie přes turistiku (B. R. mimo jiné zakládal v Polné v roce 1924 odbor Klubu českých turistů a působil při vybudování Pojmannovy stezky), sport (Rérych byl členem lyžařského a střeleckého klubu), požárnictví (požárnostalost obsahuje i vzpomínky pamětníků na Rérychovo působení ve funkci velitele zdejšího sboru dobrovolných hasičů) až k výtvarnému umění (zachovalo se množství Rérychových kreseb nejrůznějšího zaměření), divadlu a literatuře. Právě k posledně zmíněným činnostem obsahuje pozůstalost poměrně velké množství dokladů a

---

⁶ Značně svérázný je drobný lístek se vzkazem pro Rérycha: „*Milý příteli! – Přijed'te jistě na sokolský věneček – prosím snažně! – přijed'te jistě – dám se Vám poznat. Tušíte-li, kdo jsem, jest pro Vás I. nár. čtverylka a II. beseda k zadání. Prosím – prosím... Znamá neznámá.*“

Na zadní straně pak zanechal samotný Rérych lakonický vzkaz pro budoucí čtenáře: „*Já vím, která bréca to psala, a proto jsem nejel!*“

⁷ Uvedené dílo se zabývá pouze muzejnickou činností Břetislava Rérycha.

představuje badateli Rérycha též jako osobitého dramatika a básníka. Je na místě podotknout, že téměř veškerá Rérychova tvorba se vlivem jeho silného lokálního patriotismu dotýkala Polné. Divadelních her, krátkých výstupů a básní určených k recitaci na jevišti jsem napočítal dohromady sedmáct (nutno podotknout, že množství her se nezachovalo v úplnosti a s největší pravděpodobností ani nebylo nikdy provedeno). Časové rozpětí těchto děl je značně široké; Rérych se svou literární činností započal pravděpodobně roku 1898 a pokračoval až do konce 20. let, pokud se díla zachovala. Vysokou frekvenci literárních pokusů představuje nejranější období do roku 1905, naopak ve třicátých letech činnost pravděpodobně vlivem zvýšené péče o muzeum a také rozsáhlé odborné publikační činnosti ustává. Bezesporu nejznámější Rérychovou divadelní hrou se stal kus *Dvacet tisíc mil pod Špačkovým rybníkem* s hudbou MUDr. Václava Michálka. Tato hra byla uvedena již minimálně čtyřikrát na různých místech, naposledy roku 1992 při oslavách 750. výročí první písemné zmínky o městě v Polné. Dodnes se zachovaly kompletní rozpisy úloh jednotlivých postav včetně tří exemplářů ručních svázaných opisů celého herního textu. Přejmenším čtyřikrát byla v Polné a Přibyslavi představena též hra *Ilsaea, princezna tripolská*. Protože soupis zachovaných děl Břetislava Rérycha určených pro polenské ochotnické soubory nebyl dosud podán, uveřejňuji ho tedy nyní (pod čísly 18 a 19 jsou uvedeny opery MUDr. Václava Michálka, ke kterým Břetislav Rérych napsal libreto):

1. Zachránění Andrea čili polenští větroplavci na Nordpólu (zachován pouze minimální fragment). 4 listy.
2. Cesta kolem světa z Polné r. 1896 za 80 dní. 25 listů.
3. Röntgenovy paprsky (hra ve verších). 13 listů.
4. Nerabulina (veselohra z 1. světové války v Polné, 1928). 30 listů.
5. Hoří (jednoaktovka ze života polenské požárnícké rodiny). 26 listů.
6. Čarodějův učenník (hudební pohádka ve verších, 1900). 8 listů.
7. Moderní děti (píseň určená pro dámský večer v Polné, 1899). 2 listy.
8. Silný Ctibor (hra určená dětskému publiku). 8 listů.
9. Radium, nový pařížský prvek (přednáška s písní). 9 listů.
10. 3x3 chansonety (části Královny gigrlat, Tyrolské mojdly, Baby). 4 listy.
11. To jsem rád, že nehoří (hra z prostředí pražské výstavy). 17 listů.
12. Prodaná nevěsta (pět sól pro dámu s průvodním slovem recitátora). 6 listů.
13. Ilsaea, princezna tripolská (veselohra). 16 listů.
14. Dvacet tisíc mil pod Špačkovým rybníkem (veselohra s baletem, hudba MUDr. Václav Michálek). 46 listů.

15. Půlnoční scéna (krátký dramatický výstup o končícím roku, 1898). 13 listů.
  16. Půlnoční scéna (krátký dramatický výstup o končícím roku, 1899). 6 listů.
  17. Půlnoční scéna (krátký dramatický výstup o končícím roku, 1901). 6 listů.
-
18. Krásná Helena II (opereta MUDr. Václava Michálka, B. Rérych napsal libreto).⁸
  19. Ctirad a Šarka (opereta MUDr. Václava Michálka, B. Rérych napsal libreto).

Z okrajových literárních útvarů se v Rérychově pozůstalosti nachází mimo jiné i zlomkovité zaznamenání lidového humoru a vtipů vůbec, krom jiného i zaznamenání kousku polenských „štamgastů“ z hostince U Culků, kteří „poškádli“ zdejšího svérázného lékaře MUDr. Václava Michálka tím, že mu přetřeli chovného vepře křiklavě červenou barvou a přidali i odpovídající dopis. Doktorovi nezbylo, než nechat prase (které přestalo přijímat potravu) zabít a zabijačkou pohostit všechny šprýmaře. Pomstou byla neblahá skutečnost, že tito „šprýmaři“ pak našli ve všech kapsách svých kabátů doktorem nalitý zabijačkový prejt a ve víně šaratici, protože prý sotva stačili doběhnout do parku...⁹

K literární činnosti Břetislava Rérycha je dlužno započítat i jeho básnické pokusy, kterými však nesledoval vysoké umění, jako spíše vyjádření svých pocitů poněkud lidovým, ironickým až mírně dekadentním způsobem, a v žádném případě nemínil tato svá „díla“ (beztoho nevalné kvality) zveřejňovat. Téměř všechny dochované básně se týkají Polné; z jednotlivých básní bych jmenoval *Polenským děvám*, *Večerní idyla* (v Židovském městě v Polné), romance *Lásky žal*, *Večer*, polenská balada *Zkouška* a především v závěru příspěvku uvedená báseň *Polné*. Výčet zdaleka není úplný, v pozůstalosti se dochovalo přes dvacet básní různé délky a různého zaměření i úrovně (vesměs značně svérázně).

V současné době se po několika letech již Rérychova pozůstalost konečně nachází ve stavu, kdy je možno doufat v její brzké kompletní zkatalogizování; většině materiálu (16 archivních krabic) již byla přidělena přírůstková čísla a

---

⁸ Dílo *Krásná Helena II* se jako jediné číslo v uvedeném seznamu v pozůstalosti Břetislava Rérycha nenalézá.

⁹ Srov. rukopis *Doktorovo prase* i s původní ilustrací. Městské muzeum Polná, Po-762/2009.

další část (5 archivních krabic) byla nedávno zpracována archivním způsobem – k jednotnému přírůstkovému číslu Po-762/2009 byl pořízen inventář¹⁰ (celkově tvoří rozříděná pozůstalost cca 3 běžné metry spisů a drobných publikací) – pozůstalost je tak přístupná veřejnosti a přírůstková čísla je přirozeně možno využít při citaci pramene. Proto končím krátkou zprávou pouze povzdechnutím, že ani více než sedmdesát let po smrti Břetislava Rérycha nese ani jedna z polenských ulic jeho jméno, dokonce i někdejší Rérychovo muzeum již svůj název ztratilo. Zajisté by stálo za úvahu pozměnit nepříliš originální název některé ze zdejších ulic typu Komenského (kde se Břetislav Rérych narodil) či Palackého. Aby se stal závěr poetickým, přidávám nedávno nalezenou kouzelnou báseň Břetislava Rérycha, přímo vyjadřující autorův vztah ke svému rodnému městu:

Polné.

1. Ó, Polno hnízdo čarovné v těch černých lesů mýti, jak moje srdce každý čas ach, s tebou všechno cítí! 3. Tvá štíhlá věž, jak ředkvičky tři, na vidličce sedí a s hůry teskně v Kocimberk a v starý zámek hledí. 5. A kateřinský kopeček, hřbitůvek kolem nízký, tam rád se taky pohřbít dám, ač budu „Peklu“ blízký. 7. Však v bouřných nocích se mi zdá, kdy vichr k nebi sahá, že hučí, straší naproti nová polenská dráha. 9. Už sním, jak s tebou jedu blíž k moři, k ostrovu Korfu! Bez nebezpečí života, za šesták k Šicndorfu.	2. Ať „Slavík“ hraje flašinet, ať z „rathouzu“ zvon bije, vždy zadapaj‘ mi do srdce ty známé melodie! 4. Hoj, zdrav buď, ty náš Vyšehrad, ty kocimberské statky, jež, jak by studem couvaly snad ku Brzkovu zpátky. 6. Tam svatý klid a věčný jen ruší rýč i motyka a dole v městě hamáry, klepy a politika. 8. Ty páry moci kouzelná! Ty Štepsóna kněžko! Vzbudit to město píšťalou, ach, půjde těžko, těžko! 10. A hrade tvrdý, památný, kdys pyšné králů bydlo, spadly tvé stropy níž a v krbu dávno stydlo.

¹⁰ K souboru v zásadě patří i přírůstkové číslo Po-763/2009, obsahující materiál čistě z pozůstalosti prof. Květy Rérychové, týkající se druhé světové války a osvobození na Polensku i dělnického hnutí ve zdejší oblasti.

11. A obrací se sláva tvá
už dávno, dávno v ruby;
zedník o tebe motykou
a čas si láme zuby.
12. Z Tvých balkónů se ve vlny
kdys vrhla dumná Cilka,
a teď z parkánu sotva kluk
spadne do „Pekýlka“.
13. A kde Švéd našel temný hrob,
když zakusil porážky,
tam do hradního příkopu
teď sypou smetí, flašky.
14. Kam poděly se sklepení,
kam děsné lidomory?
Ach sypou tam vždy z podzimu
mrkev i brambory.
15. Ó, Polno, hnízdo čarovně
v té dumné tiché dáli
kež bychom tě zabourít
zas jednou uhlídali!
16. Aby Kocimberk s Čamourkem
padali si v ruce,
a Ouvoz s Kateřinovem
se zatočili prudce.
17. Pak elektriky světla jas
a od nádraží tramvej
a třicet tisíc lidí v ní
– ó, sen jen je to, ouvej!
18. Tož dřímej zatím tiše jen
s tím starým šedým hradem,
já, abych tě snad nevzbudil,
přijdu pak vždycky zadem.

*****

Milan Prokop

Černá jitrnice

Od roku 1946 jsem bydlel s rodiči v Chebu. Jelikož byl můj otec, Vlastimil Prokop, rozený Poleňák, jezdili jsme skoro každé léto do Polné na prázdniny.

V roce 1952 se otci naskytlá příležitost, studovat na farmaceutické fakultě v Brně. On tu nabídku přijal, a aby moje matka neměla v jeho nepřítomnosti dvě děti na krku, rozhodli se rodiče „odsunout“ mě k babičce do Polné. Znamenalo to, že tam budu muset chodit také do tamější školy.

Moc jsem toho ale nelitoval. Doma jsem byl ve škole jen jeden mezi mnohými, ale v Polné si paní učitelka Müllerová hned vzpomněla, že učila také mého tatínka. Takže se mně tenkrát nic lepšího stát nemohlo. V Chebu jsme bydleli u lesa a nejbližší kamarád bydlel až o půl kilometru dál. V Polné ale byla na náměstí hned celá tlupa pohromadě. Do té party jsem se samozřejmě dostal bez problémů přes „protekcí“ mého o dva roky staršího bratrance Ivana Prokopa. Ivan byl tenkrát pro mě, jak se dnes říká, idol – naučil mě střílet ze vzduchovky a také jsme chytali myši. Ivan jim pak stahoval kůže a přiklepával je hřebíčky na prkénka, aby se pořádně vysušily. Chtěl z těch kůží vyrobit pro

maminku jako dárek límec pro její kabát. Jestli teta Libuška měla možnost se s tím někde pochlubit, to bohužel nevím.

Také jiné polenské osobnosti ovlivnily moje pozdější záliby. U Jeny Hladíka jsem se seznámil s prvním fotoaparátem a díky Bohouši Hladíkovi, kterému jsem směl jako malý pomocník pomáhat při kroužkování ptáků, jsem dnes schopen rozlišit sýkorku od havrana.

Stejně důležitou pro můj pobyt v Polné byla ale také babička Jarmila. Měla mě ráda a každý den, než jsem šel do školy, mě pohladila po hlavě a zeptala se: „Co bys chtěl dneska, Milánku, papat?“ Milánek papal rád, a tak si samozřejmě přál jenom to, co mu chutnalo. To bylo jako v ráji.

Jednou byly k večeři černé jitrnice. Chutnaly výborně a Milánek se pořádně najedl. Někdy v noci jsem začal kašlat. Kašel byl stále silnější a pak jsem najednou začal zvracet. To už kolem mě stála celá rodina. Babička mě držela v náruči a strýc Zdena do mě lil nějaké kapky. Mezi dvěma záchvaty zvracení a kašláni jsem pak okolostojící poučil, že černá jitrnice zhoršuje kašel. Druhý den jsem musel s babičkou k doktorovi. Doktor Drlík měl ordinaci hned vedle lékárny. Vyšetřil mě a po krátké chvíli mně tu moji diagnózu trochu poopravil. Černá jitrnice kašel nezhoršuje, já ten černý kašel mám.

U pana Drlíka jsem pak dostal první injekci v mém životě. Bylo to tak zajímavé, že jsem zapomněl se té injekce bát. Fascinovalo mě, jak sterilizoval jehlu nad lihovým kahanem. Dnes by nad tím asi každému hygienikovi vstávaly vlasy hrůzou. Pan doktor pak doporučil každopádně nechodit do školy, ale vycházet hodně ven na čerstvý vzduch a občas přijít na injekce. To se mi samozřejmě, až na ty injekce, velmi líbilo, a tak jsem seděl každý den na náměstí u kašny a čekal, až bude po škole a co na to budou říkat spolužáci. Jedni mi záviděli moji svobodu, druzí mě litovali kvůli mé nemoci. Já jsem vychutnával obojí.

***Nakladatelství Linda Polná
přeje všem odběratelům a čtenářům
sborníku Polensko hodně úspěchů,
zdraví a osobní pohody v roce 2010***